

Резюме

У статті автором досліджуються проблеми сутності, поняття та ознак юридичної техніки кодифікаційних актів як самостійної категорії, надається авторське визначення поняттю «юридична техніка кодифікаційних актів», виокремлюється її структура та ознаки.

Ключові слова: юридична техніка, систематизація, кодифікація.

Резюме

В статье автором исследуются проблемы сущности, понятия и признаков юридической техники кодификационных актов как самостоятельной категории, обосновывается авторское определение понятия «юридическая техника кодификационных актов», выделяются её структура и признаки.

Ключевые слова: юридическая техника, систематизация, кодификация.

Summary

In the article an author is probe the problems of essence, concept and value of kodification technique. On the basis of analysis of looks of scientists on the problem of legal technique of kodification acts, an author is ground the concept of legal technique kodification acts.

Key words: legal technique, systematization, kodification.

Отримано 11.02.2010

A. В. РОТАРУ

*Анастасія Володимирівна Ротару, аспірант
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України*

СУТНІСНІ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ ЗБЛИЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Розширення міжнародних зв'язків, як економічних, так і політичних, сприяє уніфікації правових систем.

У результаті цього, хоча і збільшується коло джерел права, але співвідношення їх дії все одно різне. Наприклад, у країнах з романо-германським правом (Франція, Німеччина, Італія) основним джерелом права є нормативно-правовий акт; у державах, чії правові системи належать до англо-саксонської правової сім'ї, важливу роль відіграє судовий прецедент, який іноді навіть стоїть вище за закон¹.

Зараз у англо-саксонських країнах наявна тенденція до збільшення значення закону і підзаконних актів; у державах континентальної Європи також збільшується, роль судової практики.

Інтеграційну дію відіграло утворення «спільного ринку», який завдяки одноманітному правовому регулюванню стимулює зближення відповідних джерел права.

Що стосується України, то оскільки вона є країною кодифікованого права, крім того зараз відбувається удосконалення як окремих інститутів права, так і всієї правової системи України, отже вивчення особливостей правових систем сучасності, джерел права є дуже важливою умовою для становлення України як правової держави, поліпшення міжнародних відносин і стабільного становища нашої держави на світовій арені².

Остання третина ХХ – початок ХХІ ст. – період надзвичайної інтенсифікації міжнародних відносин, що зумовила глибокі зміни всіх напрямів суспільного життя всіх народів і держав. Над географічними просторами держав, що історично склалися, складається єдиний інформаційний простір. Підвищується роль загальноправових принципів, відбувається зближення національних правових систем, взаємозбагачення досвідом різних національних законодавств. Посилення інтеграційних процесів у всіх сферах, зокрема в правовій, стало визначальною тенденцією сучасного життя. Це явище отримало назву «процесу глобалізації» і вже не перший рік є предметом обговорень як політиків, так і учених.

Разом із тим, процес глобалізації в політичній і правовій сферах відрізняється своєю специфікою: тут рівень єдності набагато нижчий, ніж в соціально-економічній сфері, оскільки держави продовжують зберігати свою незалежність і правову ментальність. Тому щодо правових систем більш виразним є термін «інтернаціоналізація». Інтернаціоналізація означає зближення політичних і правових систем держав, поглиблення взаємодії і їх взаємного впливу.

Характерною рисою останніх десятиліть є зміна співвідношення міжнародних і внутрішньодержавних правових систем. У ХVІІІ–ХІХ ст. міжнародно-правові норми регулювали частину міждержавних відносин,

будучи в повній залежності від розсуду правителів і, відповідно, правового ладу держав. До середини ХХ ст. відбувається процес зближення міждержавного і національного права при розширенні сфери регулювання першого, а отже і зміцнення його владних інститутів. З середини ХХ ст. спостерігається тенденція визнання пріоритету міжнародних норм як способу універсального захисту суверенних прав держав від будь-яких посягань ззовні. Цей принцип отримує конституційний вираз у різних формах, від м'яких до більш імперативних.

У даний час інтенсифікація і глобалізація взаємодії правових систем як по горизонталі (правові системи різних держав і груп держав), так і по вертикалі (внутрішнє право держав – міжнародне право – внутрішнє право держав) стали вже загальною тенденцією світового політико-правового розвитку.

Зараз визнання і захист прав людини – досить важлива і широка сфера суспільних відносин, в якій найактивніше і глибоко відбувається процес взаємопроникнення і зближення міжнародних і внутрішньодержавних правових систем.

З одного боку, в міжнародному праві і, особливо, в правових системах міждержавних об'єднань зростає питома вага норм, що «прийшли» з внутрішньодержавного права. Держави гостріше відчувають потребу в забезпеченні і захисті національних інститутів за допомогою механізму міжнародно-правового регулювання. Норми права по захисту прав людини і громадянина, парламентські, муніципальні й судові інститути, у навколишньому природному середовищу «переміщуються» і набувають зовнішності і статусу міжнародно-правових принципів, інститутів і норм.

З іншого боку, в системах національного права значною стає вага схвалених міжнародних норм. У новому концентрованому вигляді вони мов би повертаються в національне право, зливаючись з ним і збагачуючи його. Такі міжнародні норми стають чинником правотворення для відповідних національних інститутів і норм.

Процес інтернаціоналізації в національному праві протікає нерівномірно і вельми суперечливо. На ньому позначається різний рівень економічного і політичного розвитку держав, певним чином впливають і політичні курси, які є вельми мінливими. Різним є ступінь «готовності» різних правових систем до застосування міжнародних норм, причому не тільки врахуванню національних норм як таких, але і правової свідомості громадян, правових традицій країни. Юридичні структури сприйнятливі далеко не однаково, зокрема, суди³.

Проте, можна виділити ряд спрямувань процесу посилення взаємодії правових систем сучасності:

а) розвиток і визнання загальних правових концепцій забезпечення прав людини і громадянина, конституційних інститутів, різноманіття форм власності, захисту права і законних інтересів у бізнесі та ін.;

б) вироблення загальних принципів правового регулювання підприємництва, фінансових потоків і розрахунків, бухгалтерської та іншої звітності, екологічних стандартів, взаємин громадян і публічної влади та ін.;

в) підтримка і використання демократичних інститутів (адміністративної юстиції, суду присяжних, місцевого самоврядування та ін.);

г) визнання важливої ролі зведених правових актів, адекватних відповідним внутрідержавним актам. Це – проект Конституції Європейського Союзу і проект Конституційного акту Союзної держави (Росії – Білорусі), модельні закони Міжпарламентської Асамблеї СНД, кодекси ЄС і рекомендаційні або доктринальні кодекси міжнародних структур;

д) визнання і використання загальних нормативних понять і термінів;

е) застосування таких способів зближення національних законодавств, як гармонізація і уніфікація, зокрема, введення у внутрішньодержавне право типових норм, правил обслуговування, експлуатації технічних засобів, єдиних стандартів. З їх допомогою досягається порівняння і збіг – кількісне і якісне – показників продукції, товарів і послуг;

ж) використання багатосторонніх договорів для сумісного вирішення регіональних і інших завдань зусиллями різних держав, для введення загальних юридичних режимів експлуатації транспортних магістралей, регулювання руху літаків і морських судів⁴.

Останні десятиліття характеризуються створенням у міждержавних об'єднаннях (ЄС, СНД, Евразес і ін.) процедур включення їх норм у внутрідержавні правові системи. Ілюстрацією цього служить Угода про правове забезпечення Договору про Митний союз і Єдиний економічний простір від 26 лютого 1999 р., елементи якого еволюційно трансформуються в Євразійське економічне співтовариство.

Наростання інтеграційних елементів в економіці країн і потреба сумісного або узгодженого регулювання діяльності господарюючих суб'єктів, фінансових потоків і розрахунків, торгових операцій обумовлюють збільшення в цивільному, торговому і фінансовому, екологічному, трудовому праві питомої ваги міжнародних норм.

Визнаючи відому позитивність посилення взаємодії міжнародної і внутрішньодержавної правих систем, не можна її абсолютизувати і тим самим заохочувати «глобалізаторські апетити» крупних монополій і ряду держав. Система внутрішнього права повинна зберігати свою стійкість, забезпечувати стабільність, хоча можливі зміни в певних галузях.

Разом із тим, деякі учені вважають, що чітке розділення міжнародного і внутрідержавного права є ознакою минулого, за рамками традиційних галузей створюються нові правовідносини, і нині ми стоїмо на порозі створення нової моделі права – світової глобальної правової системи. Таке поняття, як «міжнародний

правопорядок» вже міцно увійшло до правової теорії і практики. Він створюється на базі зближення і досягнення одноманітності всіх правових систем (внутрідержавних і міжнародних) на основі єдиних норм, стандартів, юридичних принципів.

Передбачається, що до цієї нової глобальної правової системи увійде, по-перше, міжнародне право, тобто норми, що регулюють відносини між державами і порядок функціонування міжнародних організацій, причому об'єм його регулювання значно розширюється за рахунок нових сфер. Це і фінансові питання, і проблеми екології, а також і раціонального використання природних багатств, забезпечення і захист (зокрема судовий), прав і свобод особи, і боротьба з міжнародним тероризмом та організованою злочинністю, і ін. По-друге, до неї увійдуть національні системи права, в яких економічні і соціально-гуманітарні компоненти неухильно зростають. І, нарешті, до цієї системи увійдуть абсолютно нові норми, інститути, галузі, що поступово народжуються, регулюючи відносини не пов'язаних безпосередньо з державними кордонами міжнародних, міжрегіональних економічних анклавів, багатьох господарських суб'єктів (корпорацій, об'єднань, транскордонних фінансових, банківських і інших підрозділів).

Нині всі вказані компоненти тісно зв'язані між собою, але існують як самостійні частини світового права. Основною закономірністю майбутнього їх розвитку, як прогнозується, буде їх постійне наближення один до одного, а кінець кінцем злиття в єдину багаторівневу загальнопланетарну юридичну систему.

Тенденція до створення світової юридичної системи знаходить прояв також у тому, що поступово в науковому і побутовому ужитку в правових актах держав і міжнародних договорах починають активно використовуватися нові, раніше не вживані поняття, що відображають потребу чіткої і розгорненої нормативної регламентації глобальних проблем. Такі, наприклад, поняття: глобальна законність, світовий порядок, права і обов'язки людства, глобальна відповідальність, міжнародний злочин і ін. У сфері господарських відносин недавно створені поняття: макроакція, макрооблігація, світова фондова біржа, глобальний фінансовий реєстр майнових і немайнових цінностей і ін. Все більше використовуються і такі поняття, що стосуються природних ресурсів землі і навколишнього космічного простору, як загальна (світова) власність, спадщина (загальне надбання) людства.

Майбутнє світове право покликане бути справедливим арбітром в умовах гострої боротьби економічних, фінансових, політичних і військових інтересів різних держав, їх об'єднань, окремих регіонів, інструментом захисту слабкої і бідної сторони перед сильним, багатим і наділеним владою, враховувати і забезпечувати інтереси національних меншин тощо. Воно повинне бути засобом узгодження потреб і інтересів різних груп, корпорацій, прошарків суспільства, соціально-економічних устроїв, гарантом гармонійного спілкування і співпраці у всіх сферах життя і регіонах планети. Майбутнє за всесвітнім розвитком нових форм права, які нині активно упродовжуються в правове регулювання, в першу чергу у сфері господарства. Це закони-програми, акти-доктрини, рекомендації, прогнози, рамкові закони, модельні акти тощо.

Процес зближення права має своєю внутрішню логіку, відповідно до якої розширюється кількість і ускладнюється характер єдиних і одноманітних норм, а, крім того, встановлення одноманітного регулювання в певних сферах. Розширення числа документів уніфікації, ускладнення їх змісту і юридичної техніки необхідність проведення роботи по співвідношенню їх між собою⁵.

Необхідно розрізняти інтернаціоналізацію права, як процес стихійного взаємовпливу, взаємопроникнення і віддзеркалення системами національного права одне одного, і правову інтеграцію, як діяльність, спеціально спрямовану на забезпечення збалансованого, безконфліктного функціонування правових систем. Складовою частиною правової інтеграції є напрями, спрямовані на зближення систем національного права, що виступає як частина організованої діяльності, покликаної забезпечити нормальне функціонування національних систем права і їх взаємодію.

Зближення національних правових систем як особливий напрям співпраці держав може здійснюватися виключно за допомогою міжнародно-правових засобів. Поза міжнародними зобов'язаннями, створення ефективних правових регуляторів у вигляді єдиних і одноманітних нормативних розпоряджень неможливе. Спроби представити як системи нормативних розпоряджень, що діють, категорії, подібні до «третього правопорядку», «Lex mercatoria» тощо, не узгоджується з міжнародним правом, що діє.

Інтеграція у сфері господарського життя і потреби міжнародного обороту призвели в кінці ХХ – початку ХХІ ст. до виникнення нової правової субстанції, яку називають «субправом». У число «субправових» документів можуть бути включені, в першу чергу, Принципи міжнародних комерційних контрактів УНІДРУА (1994), принципи європейського контрактного права ЄС (1994, 1998), проект Принципів і правил міжнаціональної цивільної процедури, а, крім того, аналогічні документи, що розробляються як міжурядовими організаціями і органами, так і неурядовими. Пропозиція про введення нової категорії – «субправо» не дає підстав для конструювання відособленої правової системи, що тим більше претендує на роль транснаціональної або супернаціональної, яка здатна замінити (підмінити) міжнародне і національне право в регулюванні інтернаціональних відносин. На наше переконання, субправо є не системою права, або яким-небудь її підрозділом, а лише формою, в якій можуть існувати правові розпорядження⁶.

Постійно зростає кількість інституційних механізмів (міжнародних організацій, органів і конференцій), для яких уніфікація і гармонізація є або основним напрямом діяльності, або одним з пріоритетних. Особливе значення у здійсненні правової інтеграції має діяльність ООН, її органів і спеціалізованих установ. Зближення національного законодавства стало останніми роками істотним чинником регіоналізму (Рада Європи, ЄС, СНД, ОАЄ, ОАГ), а також субрегіональної співпраці (Бенілюкс, Північна рада, Евразес і ін.). Останніми

роками розширюється практика створення спеціальних неурядових міжнародних організацій, завданням яких є вироблення правових норм (зокрема уніфікації і гармонізації національного законодавства) з якої-небудь актуальної міжнародної проблеми.

Збільшення числа інституційних механізмів забезпечення уніфікації і гармонізації права призводить, з одного боку, до спеціалізації більшості з них, налагодженню різних форм взаємодії і кооперації в розробці актуальних проектів. З іншого боку, постійно збільшується конкуренція між ними, дублювання або відсутність взаємоузгодженості документів, що розробляються. Тому, як ніколи раніше актуальним стало завдання забезпечення координації і взаємодії при здійсненні правової інтеграції. Оптимальним слід враховувати варіант, при якому таким координуючим центром стала б Економічна і Соціальна рада ООН (ЕКОСОС) або спеціально створений для цього орган в системі ООН.

Вирішальним чинником забезпечення ефективності уніфікації і гармонізації національного права є його одноманітне тлумачення. Цьому питанню присвячено багато міжнародних угод, спрямованих на зближення правового регулювання, проте, до теперішнього часу не створено дієвого механізму, що забезпечує тотожну інтерпретацію. Стає зрозумілим, що зближення національних законодавств неможливе без відповідного інституційного механізму (найімовірніше спеціального міжнародного суду), що забезпечує одноманітне тлумачення уніфікованого права. Успішна практика інтеграційних угруповань (ЄС, Бенілюкс, ОГАДА і ін.) показує, що такий суд може забезпечувати одноманітне тлумачення права.

У такий спосіб можна зауважити, що процес зближення національних правових систем є вельми важливою практичною проблемою, від вирішення якої залежатиме гармонійний суспільний розвиток багатьох держав. І в той же час – це актуальна доктринальна проблема, що вимагає спільних зусиль вчених-соціологів, політиків, філософів та правознавців.

¹ Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник / За ред. О.В.Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. – С. 588-594.

² Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2002. – 608 с. – С. 98-106.

³ Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Х.: Консум, 2001. – 656 с. – С. 525-534.

⁴ Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. – М.: Юрист, 2004. – 512 с. – С. 200-214.

⁵ Теорія держави і права: Підручник / С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський; За ред. С.Л. Лисенкова. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 448 с. – С. 356-365.

⁶ Опришко В.Ф. Міжнародне економічне право: Підручник. – Видання друге. – К.: КНЕУ 2003. – 311 с. – С. 32-43.

Резюме

Механізм зближення національних правових систем розглядається як глобальне явище, і як процес, який надалі постійно прогресуватиме. Виділяється ряд спрямувань процесу посилення взаємодії міжнародної і внутрішньодержавної правових систем. Актуальність даної теми зумовлена участю України у великій кількості міжнародних угод по зближенню права, а також її участю в діяльності як універсальних, так і регіональних механізмів по здійсненню уніфікації і гармонізації.

Ключові слова: інтеграційні процеси, інтелектуальні ресурси, інтернаціоналізація, міждержавна координація, міжнародне право, методи правового регулювання, національні правові системи, правова політика, правові норми.

Резюме

Механизм сближения национальных правовых систем рассматривается как глобальное явление, и как процесс, который в дальнейшем постоянно будет прогрессировать. Выделяется ряд направлений процесса усиления взаимодействия международной и внутригосударственной правовых систем. Актуальность данной темы обусловлена участием Украины в большом количестве международных соглашений по сближению права, а также ее участием в деятельности как универсальных, так и региональных механизмов по осуществлению унификации и гармонизации.

Ключевые слова: интеграционные процессы, интеллектуальные ресурсы, интернационализация, межгосударственная координация, международное право, методы правового регулирования, национальные правовые системы, правовая политика, правовые нормы.

Summary

The mechanism of rapprochement of the national legal systems is examined as the global phenomenon and as a process which in future will make progress constantly. There is selected the row of directions in process of strengthening cooperation in international and domestic legal systems. Actuality of this theme is conditioned in participation of Ukraine in great number of international agreements on rapprochement of right, and also it's participating in activity of both universal and regional mechanisms on realization of standardization and harmonization.

Key words: integration processes, intellectual resources, internationalization, intergovernmental coordination, international law, methods of the legal adjusting, national legal systems, legal policy, legal norms.

Отримано 12.03.2010